

بررسی اصل بنیادین بازدارندگی در حقوق بین الملل زیست محیطی

محمد ذاکر اردکانی^۱

علیرضا آرش پور^{۲*}

a.arashpour@ase.ui.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۹۸/۶/۲۷

تاریخ دریافت: ۹۸/۳/۲

چکیده

حقوق بین الملل محیط زیست که از شاخه های حقوق بین الملل عمومی است، اساسا مبتنی بر اقدامات بازدارنده و احتیاطی بوده و هدف غایی آن، حفظ محیط زیست جهانی از آلودگی و ایراد خسارت در جهت تامین سلامت بشر است. اصل بازدارندگی، قاعده ای بنیادین و عام الشمول در سیاستهای توسعه محور و پایدار در ارتباط با بهره برداری از منابع طبیعی و جنبه های اکولوژیکی کشورها محسوب میشود که از یکسو معطوف به پیشگیری از آلودگی و اقدامات احتیاطی در مواجهه با محیط زیست و منابع طبیعی است و از سوی دیگر متضمن اقدامات سیستماتیک حفاظتی و همکاری کشورها و سایر اشخاص حقوق بین الملل نسبت به فعالیتهای زیست محیطی و بهره برداری از منابع طبیعی، تحت حاکمیت و صلاحیت ملی میباشد. لذا نقض اصل بازدارندگی با توجه به محدود بودن منابع محیط زیست و فرآیند طولانی جایگزینی آن، موجب بهره برداری بی رویه از منابع طبیعی و ایجاد خسارتهای متعدد به اجزاء محیط زیست اعم از آب، هوا، خاک، گیاهان، وحوش و... میشود که بعضا غیرقابل جبران بوده و در نهایت، حیات و سلامت بشر را تهدید میکند، گرچه برطرف کردن آسیب و جبران خسارت، مستلزم هزینه های گزاف و مدت زمان طولانی که گاهی بین نسلی است، میباشد.

واژه های کلیدی: اصل بازدارندگی، تعهدات زیست محیطی، رویه قضایی، مسئولیت بین المللی دولت، منابع طبیعی.

۱- دانشجوی دکتری تخصصی حقوق بین الملل عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

۲- دانشیار و عضو هیئت علمی گروه حقوق دانشگاه اصفهان.* (مسوول مکاتبات)

Investigating the Fundamental Principle of Deterrence in International Environmental Law

Mohammad Zaker Ardakani¹

Alireza Arashpour^{2*}

a.arashpour@ase.ui.ac.ir

Admission Date: September 18, 2019

Date Received: May 23, 2019

Abstract

International Environmental Law, which is a Branch of public International Law, is Primarily Based on Preventive and Precautionary Measures, and its Ultimate Goal is to protect the Global Environment from Pollution and Damage to Human Health. The Principle of Deterrence is a Fundamental and Universal Rule in Development-Oriented and Sustainable Policies Related to the Exploitation of Natural Resources and Ecological Aspects of Countries, Which on the one Hand Focuses on Pollution Prevention and Precautionary Measures in the Face of the Environment and Natural Resources. On the Other Hand, it includes Systematic Protection Measures and the Cooperation of Countries and Other Persons under International Law with Regard to Environmental Activities and the Exploitation of Natural Resources, Under National Sovereignty and Jurisdiction. Therefore, Violation of the Principle of Deterrence, Due to the Limited Environmental Resources and the Long Process of its Replacement, Leads to Improper Use of Natural Resources and Causes Numerous Damages to Environmental Components, Including Water, Air, Soil, Plants, Wildlife, etc. Which are Sometimes Irreparable and Ultimately Threaten Human Life and Health, Although Repairing the Damage and Compensation Requires Exorbitant Costs and Long Periods of Time, Sometimes Intergenerational

Keywords: Deterrence Principle, Environmental Obligations, Judicial Procedure, International Government Responsibility, Natural Resources.

1- Ph.D. student in Public International Law, Islamic Azad University, Isfahan Branch (Khorasgan), Isfahan, Iran.

2- Associate Prof., University of Isfahan, Isfahan, Iran. * (Corresponding Author)

مقدمه

زیست محیطی، اصل همکاری، و سایر اصول عام حقوق بین الملل محیط زیست، بدیهی است برای تبیین اصل بازدارندگی، توجه به مفهوم اصول ذکر شده، ضروری و اجتناب ناپذیر است.

ماهیت اصل بازدارندگی در حقوق بین الملل محیط زیست در اسناد بین المللی، تعریف دقیقی از محیط زیست به عمل نیامده، بلکه به عناصر و اجزای آن و خسارت به آنها پرداخته شده است. جامعترین تعریف از محیط زیست در ماده ۲ کنوانسیون لوگانو ۱۹۹۳ ارائه شده که میگوید: " محیط زیست در بردارنده منابع طبیعی اعم از جاندار و غیرجاندار از قبیل هوا، آب، خاک، فیونا و فلورا و عوامل موثر در آنهاست." ماده مذکور توسط UNEP و در اصل دوم اعلامیه استکهلم ۱۹۷۲ نیز تکرار شده است. (۲) تعریف مشابهی نیز در پیش نویس ۲۰۰۶ کمیسیون حقوق بین الملل راجع به اصول اولیه در مورد تخصیص تلفات در خصوص آسیب فراگیر ناشی از فعالیت های خطرناک، ارائه شده است. (۳)

گاهی وقوع حوادث زیست محیطی در سطح ملی، منجر به آلودگی و خسارات به محیط زیست منطقه ای و بین المللی شده، منافع سایر کشورها را با مخاطره روبرو میکند. مثل: نشت گاز سمی متیل ایزوسیانات در ۲ دسامبر ۱۹۸۴ از کارخانه حشره کش سازی آمریکایی یونیون کارباید^۴ که منجر به مرگ آبی ۱۶۰۰ نفر و مرگ هزاران نفر تاکنون شده است و یا انفجار نیروگاه اتمی چرنوبیل^۵ اوکراین در ۲۶ آوریل ۱۹۸۶ که ضمن آلودگی رادیواکتیویته محیط زیست در غرب شوروی و شرق اروپا، خسارات جدی به سلامت انسان در اروپا و آسیا وارد نمود. (۴) نشت مواد شیمیایی در نوامبر ۱۹۸۶ از انبار مواد شیمیایی در بازل سوئیس به رودخانه راین که منجر به نابودی بیولوژیکی رودخانه و فساد آب شرب در چهار کشو پایین دست رودخانه شد و یا نشت سیانور از معدن طلای بایامار به شمال غربی رومانی در سال ۲۰۰۰ که منجر به سمی شدن آب رودخانه دانوب و شاخه های فرعی آن در کشورهای پایین دست و کشته

استفاده غیرزیانبار از سرزمین به عنوان یکی از اضلاع اصلی اجرای اصل بازدارندگی^۱ و از اصول مهم و اساسی در حقوق بین الملل محیط زیست است که در اصل ۲۱ اعلامیه استکهلم ۱۹۷۲ راجع به انسان و محیط زیست، اصل ۲ اعلامیه ریو ۱۹۹۲ راجع به محیط زیست و توسعه و ماده ۳۰ منشور ۱۹۷۴ مجمع عمومی سازمان ملل راجع به حقوق و تکالیف اقتصادی دولتها، قید شده است. در همین راستا، میتوان به رای کارخانه تریل اسملتر (آمریکا علیه کانادا-۱۹۴۱) که مبتنی بر استفاده غیرزیانبار از سرزمین^۲، صادر و وارد رویه قضایی در حقوق بین الملل محیط زیست شد، اشاره نمود. در این پرونده، دایره حاکمیت مطلق که در قضیه لوتوس^۳ ۱۹۲۷ مطرح بود، محدودتر شده و اعمال حاکمیت، به عدم وارد کردن ضرر، زیان و آسیب به سایر کشورها محدود گردیده است (۱).

اقدامات تحت صلاحیت ملی در فرآیند اجرای بازدارندگی زیست محیطی، و اتخاذ تمهیدات لازم برای تضمین عدم آلودگی محیط زیست داخلی در وهله اول، جلوگیری از سرایت آلودگی و خسارات ناشی از رفتار حاکمیت به خارج از قلمرو سرزمینی، در وهله دوم، اطلاع رسانی و مشورت با کشورهای ذیربط، در وهله سوم، ارزیابی مستمر آثار زیست محیطی در اقدامات اجرایی، و در وهله چهارم، ضامن اجرای اصل بازدارندگی در صیانت از محیط زیست است. مولفه ها و اصول زیست محیطی متعددی را میتوان برشمرد که در برآیند نهایی منجر به اجرای اصل بازدارندگی در صیانت از محیط زیست خود و سایر کشورها میشوند، از جمله: اصل استفاده غیرزیانبار از سرزمین، اصل احتیاطی، اصل تعهد به ارزیابی مستمر آثار

1- The Principle of Deterrence

2- The Principle of Non-Harmful Use of Land

۳- در قضیه لوتوس (فرانسه علیه ترکیه - ۱۹۲۷) دیوان دائمی بین المللی دادگستری اعلام نمود که دادگاه های ترکیه بنا به حاکمیت دولتها و تفسیر موسع از اصل حاکمیت، دولت زیاننده، صلاحیت رسیدگی قضایی نسبت به فرانسویها را دارند. اهمیت این رای به این دلیل است که در ۱۹۲۷ حاکمیت دولتها بعنوان یک حاکمیت مطلقه تلقی میشد و رسیدگی قضایی نیز از عناصر صلاحیت حاکمیت است. با این رای، دیوان بسمت صلاحست و حاکمیت مطلقه حرکت نموده است.

4- Union Carbide

5- Chernobyl

شدن صدها گونه ماهی گردید از دیگر نمونه های این حوادث است (۵).

از میان اصول متعدد زیست محیطی که در صیانت و جلوگیری از آسیب به منابع طبیعی و محیط زیست نقش اساسی داشته و در توسعه مقررات حقوق بین الملل محیط زیست نقش عمده ای را ایفا میکند، اصل بازدارندگی^۱ است که به عنوان تعهدی عام در حقوق محیط زیست به شمار رفته و بیش از هر چیز بر اصول خاص پیشگیرانه، همکاری، احتیاطی و ارزیابی مستمر آثار زیست محیطی بعنوان مولفه های اصلی، متکی است. حقوق بین الملل محیط زیست، با تکیه بر این اصل و مقررات مرتبط، ضمن صیانت از محیط زیست جهانی با کاهش آلودگی و جلوگیری از تخریب محیط زیست، در پی تضمین سلامت و تداوم حیات نسل فعلی و آینده بشر در دوره صنعتی شدن و توسعه اقتصادی می باشد (۶). گرچه شباهت هایی بین اصل بازدارندگی و اصولی نظیر پیشگیری یا حفاظتی وجود دارد، ولی اساسا اصل بازدارندگی مبتنی بر اقدامات عام، گسترده و فراگیر برای پیشگیری از آلودگی و آسیب های زیست محیطی و صیانت از محیط زیست خود و سایر کشورها است. یک دولت بر اساس این اصل، در وهله اول، موظف به اتخاذ اقدامات پیشگیرانه و حفاظتی برای جلوگیری از ورود آسیب به قلمرو سرزمینی و اکوسیستم خود و در وهله دوم، متعهد به حصول اطمینان در عدم ورود خسارات و آسیب های جدی زیست محیطی غیرقابل ترمیم به اکوسیستم دیگر کشورها است. لذا در پرتو تحقق اصل بازدارندگی، انتظار ورود آسیب به محیط زیست وجود ندارد تا نسبت به بازگرداندن وضع مناطق آلوده به حال سابق اقدام شود. (۷)

اسناد زیست محیطی متعدد به صورت مستقیم یا غیرمستقیم، اصل بازدارندگی یا مولفه های اصلی اجرای آن را مورد توجه قرار داده اند. برای نمونه ماده ۳ کنوانسیون ۱۹۹۲ راجع به تغییرات آب و هوایی، و یا ماده ۲ کنوانسیون ۱۹۹۴ پاریس راجع به بیابان زدایی، بر تعهد اعضاء در برنامه های ملی، جهت اجرای اقدامات پیشگیرانه در خصوص زمین هایی که هنوز

تخریب نشده اند، تاکید دارد (۸). در همین راستا اصول ۱۴، ۱۵، ۱۹، ۱۷ و ۲۴ اعلامیه ریو ۱۹۹۲، راجع به محیط زیست و توسعه نیز وارد شده است (۹) باید توجه داشت که تعهد به اجرای اصل بازدارندگی، ناشی از ایجاد مسئولیت ناشی از ایراد خسارت و خطر جدی به محیط زیست فرامرزی نیست، بلکه اساسا رویکرد آن، دوری از خطر، بدون توجه به ابعاد مختلف آن در تاثیرات فرامرزی یا ایجاد مسئولیت بین المللی است، زیرا در صورت آسیب جدی به محیط زیست، مثلا انقراض یک گونه گیاهی یا جانوری، نشت آلاینده های مقاوم در دریا و امثالهم، وضعیتی پیش خواهد آمد که بعضا آسیب وارده شده غیرقابل جبران بوده و یا هزینه های اعاده وضع به حال سابق، هنگفت و به اصطلاح کمرشکن خواهد بود. لذا علی رغم پیچیدگی مفهوم بازدارندگی، به دلیل تنوع اسناد حقوقی، نقض آن و نقض دیگر اصول عام زیست محیطی، علاوه بر مسئولیت مدنی، در موضوع کیفری نیز براساس ارتباط محیط زیست و حقوق بشر، به ویژه حق حیات، موضوعیت می یابد. گرچه دیوان بین المللی کیفری در اساسنامه خود به جرایم زیست محیطی صریحا اشاره نکرده است ولی در چارچوب مواد ۷ و ۸، میتوان نقض تعهدات زیست محیطی را به عنوان جرایم بین المللی و جرم علیه بشریت یا جرایم جنگی، در دیوان مطرح نمود (۱۰) دیوان، در ماده ۸ اساسنامه، محیط زیست را مورد توجه قرار داده و حمله عمدی با علم به این که باعث آسیب گسترده، درازمدت و شدید به محیط زیست خواهد شد، را از مصادیق جنایات جنگی تلقی نموده است. لذا به زعم دیوان، آلودگی زیست محیطی زمانی قابلیت تعقیب کیفری دارد که گسترده، شدید و دارای آثار دراز مدت باشد (۱۱).

مفاهیم حقوقی مرتبط با اصل بازدارندگی در حقوق بین الملل محیط زیست

برخی از اصول حقوق بین الملل محیط زیست، گرچه در اجرا و به تنهایی در صدد تامین اهداف زیست محیطی در موضوع خاص هستند، ولی در تعامل و همگرایی با سایر اصول، در برآیند کلی، عام و گسترده، منجر به اجرای اصل بازدارندگی و تحقق هدف اساسی تحت پوشش این اصل یعنی صیانت بنیادین از محیط زیست و اجزاء و عناصر آن در قلمرو ملی و

میشود (۱۴). این اصل، دولت‌ها را موظف میکند که در راستای تحقق بازدارندگی زیست محیطی، قبل از وقوع هر حادثه، سایر کشورها را در جریان خطرات احتمالی زیست محیطی قرار داده و با هدف جلوگیری از گسترش آسیب‌ها و کاهش تخریب محیط زیست، با سایر کشورهای در معرض خطر، همکاری کنند (۱۵). در این راستا میتوان به بند ۲ ماده ۴ کنوانسیون ۱۹۹۲ بازل راجع به کنترل و انتقالات فرامرزی مواد زاید و دفع آنها اشاره نمود که از کلیه اعضاء میخواهد در خصوص توزیع اطلاعات درباره انتقال فرامرزی پسماندهای خطرناک و دیگر انواع پسماند و به منظور بهبود اداره صحیح این گونه پسماندها از لحاظ زیست محیطی و نیز جلوگیری از انتقالات غیرقانونی آن، با یکدیگر همکاری کنند (۱۶). "اصل احتیاطی" رایج‌ترین مفهوم در حقوق محیط زیست و از اجزاء اصلی تحقق اصل بازدارندگی است که در مورد مفهوم دقیق و مبنای حقوقی آن، توافق بین المللی وجود ندارد. با این حال، اصل ۱۵ اعلامیه ریو^۲ مهمترین سند حقوقی در الزام دولتها به رعایت اصل احتیاطی در فعالیتهای زیست محیطی است. رویکرد احتیاطی در این اصل، مبتنی بر حمایت و حفاظت از محیط زیست، به کمک اقدامات بازدارنده است که باید به طور گسترده از سوی دولتها به تناسب امکاناتشان و در صورت احتمال ورود صدمات شدید و جبران ناپذیر به محیط زیست علیرغم نبود دلایل قطعی در بروز آن خسارت، بدون تاخیر اجرا گردد (۱۷). این تاکید در اصل ۱۹ نیز تکرار و از کشورها میخواهد در صورت به خطر افتادن سایر کشورها، آنها را قبل از هرگونه اقدام زیست محیطی و به موقع مطلع نموده و اطلاعات تخصصی لازم را در مورد فعالیتهایی که احتمالاً آثار سوء و جدی آن از محدوده مرزها فراتر می‌روند در اختیار آن کشورها قرار داده و با آنها در اسرع وقت و با اعتماد کامل مشورت کنند (۱۸). در همین راستا

۲- اصل ۱۵ اعلامیه ریو ۱۹۹۲ بیان میکند: "بمنظور حمایت از محیط زیست، رویکرد احتیاطی باید بطور گسترده توسط دولتها متناسب با امکانات آنها اعمال گردد. در صورت خطر مرود صدمات شدید و غیر قابل جبران، فقدان دلایل قطعی علمی نباید بهانه ای برای تاخیر در اتخاذ تدابیر موثر برای پیشگیری از ورود صدمه به محیط زیست شو."

بین المللی شده و از بروز خسارات و آسیب‌های زیست محیطی ممانعت میکند. در واقع، تحقق اصل بازدارندگی در گرو اجرای سایر اصول و تعهدات زیست محیطی است. از جمله این اصول میتوان به: "اصل توسعه پایدار، یکپارچگی و وابستگی متقابل"، که به عنوان الگوی بهبود کیفیت زندگی، در سال ۱۹۹۲ توسط کنفرانس سازمان ملل راجع به محیط زیست و توسعه، مورد شناسایی قرار گرفت و در دستور کار ۲۱، اصول ۳ و ۴ اعلامیه ریو ۱۹۹۲، مقدمه و بند ۶ اعلامیه ۱۹۹۵ کپنهاک راجع به توسعه اجتماعی نیز مورد اشاره قرار گرفته است (۱۲). یکپارچگی در توسعه، به منزله تعهد دولت در اقدام با ملاحظات زیست محیطی به عنوان یک ویژگی حقوقی در وابستگی با سایر مولفه‌های توسعه است و ارزیابی مداوم تأثیرات زیست محیطی حاصل از توسعه، از ابزار مهم اجرای اصل بازدارندگی در حمایت از توسعه پایدار تلقی میشود (۱۳). مطابق "اصل همکاری، مسئولیت مشترک و اطلاع رسانی" که از دیگر اصول مرتبط با بازدارندگی زیست محیطی با ریشه عرفی است و در اصول ۷، ۱۸ و ۱۹ اعلامیه ریو ۱۹۹۲ به آن اشاره شده است، دولتها ملزم هستند با وجود استقلال در حاکمیت، برای صیانت از محیط زیست در مفهوم عام، به دور از یکجانبه‌گرایی و بر مبنای همکاری و مشارکت با یکدیگر، به تناسب منابع مالی و تکنولوژیکی که در اختیار دارند، سهم و مسئولیت خود نسبت به صیانت از محیط زیست را با حسن نیت به اجرا بگذارند. تعهد به همکاری بین المللی، طیف وسیع همکاری اعم از تأمین منابع، فنآوری و برگزاری دوره‌های آموزشی تا تبادل اطلاعات، مشورت و کمک، به هنگام اضطرار زیست محیطی را شامل

۱- دستورالعمل ۲۱ (Agenda 21) برنامه عمل داوطلبانه و غیر الزام‌آوری است که از سوی سازمان ملل و در رابطه با توسعه پایدار ارائه شده است. این دستورالعمل حاصل کنفرانس سازمان ملل در باره محیط زیست و توسعه (UNCED/United Nations Conference on Environment and Development) است که در سال ۱۹۹۲ در ریو دوازینرو برگزار شد. گرچه این سند الزام آور نیست، اما بعنوان طرح اقدامی جامع از جانب جامعه بین الملل، مورد توجه قرار گرفته و امور مربوط به توسعه و محیط زیست در ۴۰ فصل دسته بندی شده است. برای ارزیابی پیشرفت طرح ۲۱، کمیسیون توسعه پایدار در سال ۱۹۹۲ تشکیل گردید.

میتوان به رای دیوان بین المللی دادگستری در قضیه گابچیکو- ناگیماروس (مجارستان علیه اسلواکی-۱۹۹۷) اشاره کرد که اصل اقدامات احتیاطی را از ملزومات توسعه پایدار اعلام و بر تعهد طرفین نسبت به کنترل و جلوگیری از تخریب و آلودگی محیط زیست با اقدامات بازدارنده، تاکید و بر اصل همکاری با حسن نیت جهت عدم بروز اختلاف تصریح مینماید (۱۹). " اصل آلوده کننده- پرداخت کننده" موسوم به اصل "P.P.P"، از مولفه های مهم در تحقق اصل بازدارندگی است که بر اساس مسئولیت بین المللی دولت متخلف برای پرداخت خسارت به زیان دیده و رفع آلودگی، مستقر شده و ضمانت اجرای اصل بازدارندگی در قبال محیط زیست است. مطابق این اصل که در قالب اصل ۱۶ اعلامیه ریو بیان شده، آلوده کننده، مسئولیت حقوقی برای رفع آثار آلودگی ایجاد شده را داشته و هزینه های محیط زیستی فعالیت های اقتصادی شامل هزینه جلوگیری از آسیب های بالقوه، بایستی به جای تحمیل به جامعه بین الملل، به صورت ساختار مند بر عهده آلوده کننده باشد. سازمان همکاری و توسعه اقتصادی در سال ۱۹۷۲ به منظور درونی کردن هزینه های کنترل آلودگی، شرکتها را موظف نمود تمام هزینه ها را مطابق قوانین کنترل آلودگی، پرداخت کنند. این اصل به عنوان اقدامات درونی دولت های عضو و سیاست داخلی آنها، در صدد تشویق اعضاء به استفاده منطقی از منابع محدود خود و دوری از آلودگی محیط زیست داخلی با اقدامات بازدارنده زیست محیطی است (۲۰).

اصل بازدارندگی در پرتو آرا و رویه قضایی بین المللی

داوری تریل اسملتر^۲، از قضایای مهم در حقوق بین الملل محیط زیست است که در آن به اختلاف دولت های آمریکا و کانادا در خصوص انتشار گاز دی اکسید سولفور از کوره ذوب فلز کارخانه تریل اسملتر و ایجاد آلودگی زیست محیطی رسیدگی شده است. دیوان داوری در این پرونده اعلام نمود مطابق اصول حقوق بین الملل، در موردی که آسیب و پیامدهای جدی، روشن و آشکار است، هیچ دولتی حق ندارد از قلمرو خود به نحوی استفاده کند و یا اجازه استفاده از آن را

بدهد که آلودگی حاصل، موجب ورود خسارت به قلمر کشور دیگر و یا مالکیت اشخاصی که در آنجا هستند، شود" (۲۱). اصل استفاده غیرزیانبار از سرزمین، به عنوان یکی از اصول بنیادین حقوق بین الملل محیط زیست، به وسیله قضیه تریل اسملتر در رویه قضایی بین المللی محیط زیست وارد شد و به موجب آن، دولتها وظیفه دارند از اعمالی که سبب وارد آمدن آسیب و خسارت به اشخاص یا اموال در قلمرو کشور دیگر میگردد، جلوگیری و حفاظت کنند. در غیراین صورت، مسئول جبرات خسارت و اعاده وضع به حال سابق میباشند. دیوان در این قضیه، علاوه بر وارد کردن اصل وظیفه در حقوق بین الملل محیط زیست و تاکید ضمنی بر اصل بازدارندگی، با مقید کردن اصل حاکمیت دولت به عدم ضرر و زیان و خسارت به سایر کشورها، دامنه حاکمیت مطلق دولت را که در قضیه لوتوس^۳ ۱۹۲۷ پذیرفته شده بود، مضیق و محدودتر نمود (۲۲). اصل استفاده غیرزیانبار از سرزمین، مستند دعوی اکوادور در سال ۲۰۰۸ علیه کلمبیا در دیوان بین المللی دادگستری نیز گردید. در این دعوا، اکوادور مدعی بود که کلمبیا اصل مزبور را نقض نموده و اقدامات بازدارنده در عملیات سمپاشی هوایی در مناطق نزدیک به حدود مرزی اکوادور را رعایت نکرده و در نتیجه، خسارات جدی به مردم بومی منطقه، مزارع کشاورزی، منابع طبیعی و حیوانات منطقه آلوده شده وارد شده است (۲۳). اقدام کلمبیا، نقض کنوانسیون ۱۹۷۹ ژنو در مورد آلودگی فرامرزی دوربرد هوایی نیز میباشد.^۳ کنوانسیون مزبور، آلودگی فرامرزی هوا را: " تزریق مواد و ذرات در هوا توسط انسان که منجر به تاثیرات زیانبار برای طبیعت شده، سلامت انسان را به خطر بیاندازد و ضمن آسیب به منابع زنده و اکوسیستم ها منجر به تضعیف استفاده طبیعی از محیط زیست شود، میداند" (۲۴). از دیگر قضایای بین المللی که در پرتو آن، اصل بازدارندگی بروز نموده است، قضیه دریاچه لانوکس و دعوی اسپانیا علیه فرانسه است. در ۲۱ سپتامبر ۱۹۵۰ فرانسه تصمیم به انحراف آب دریاچه لانوکس جهت بهره برداری از

۳- آلودگی دوربرد هوایی نوعی از آلودگی هوا است که منشاء آن در منطقه تحت صلاحیت یک دولت قرار دارد و تاثیرات نامطلوبی در منطقه تحت صلاحیت دولت دیگر وارد کند.

تاملی بر موضوع مسئولیت کیفری در آلوده سازی و تخریب محیط زیست

با توجه به تاثیر محیط زیست بر انسان از منظر حقوق بشر، ضرورت امکان حمایت کیفری از محیط زیست در حقوق بین الملل قابل بررسی و تامل است (۲۹). یکی از اهداف مهم در حقوق کیفری زیست محیطی، برقراری ضمانت اجرا در خصوص تعهدات مرتبط با اصل بازدارندگی زیست محیطی و جلوگیری از ارتکاب جنایت علیه محیط زیست میباشد. حقوق بین الملل عمومی، به ویژه در موضوع محیط زیست میتواند با اتخاذ رویکرد مناسب، به بازدارنده و پیشگیرانه بودن مجازات ها به عنوان ارباب مجرمین در نقض تعهدات محیط زیستی، امیدوار باشد (۳۰). در تئوری اقتصادی، هزینه جرایم زیست محیطی آنچنان افزایش می یابد که عقلا ارزش اقتصادی پروژه آلوده کننده محیط زیست کم شده و افزایش هزینه منجر به عدم نقض تعهدات مبتنی بر اصل بازدارندگی در حقوق محیط زیست میشود (۳۱). دیوان بین المللی کیفری در ۱۵ سپتامبر ۲۰۱۶ اعلام کرد جرایم منجر به تخریب محیط زیست، استثمار منابع طبیعی و تصرفات غیرقانونی زمین را به عنوان دو اولویت مهم قرار میدهد و جرایم علیه بشریت را موسع تر ارزیابی میکند و در این رابطه واژه اکوساید یا اکوسیستم زدایی، وارد مفاهیم زیست محیطی شد (۳۲). از این رو کشورهای متعددی از جمله هلند، دانمارک، کانادا و آمریکا به تصویب قوانین کیفری زیست محیطی در جهت مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی پرداخته اند (۳۳) و مجازاتهایی نظیر اجبار آلوده کننده به اعاده وضع و پاکسازی محیط زیست آلوده شده، مصادره اموال، انتشار عمومی رای صادره که به "افشای نام و شرمنده سازی"^۲ موسوم بوده و به اعتبار آلوده کننده لطمه جدی وارد میکند، بسیار رواج یافته و نقش مهمی در وادار کردن متخلف به رعایت موازین زیست محیطی را ایفا میکند (۳۴). در این خصوص، کنوانسیون منطقه ای اروپا راجع به حمایت از محیط زیست از طریق حقوق کیفری، کاملا برجسته است و در ماده ۹ آورده: "دولتهای عضو در صورت ضرورت باید تدابیر لازم را

سیستم هیدرولیکی آب در تولید برق آبی گرفت که با مخالفت اسپانیا مبنی بر کاهش آبدهی رودخانه کارول و ایجاد مشکل برای اراضی اسپانیا مواجه و انحراف آب جهت پروژه تولید برق آبی را نقض مواد ۸، ۱۰ و ۱۱ قرارداد بایون و سند الحاقی و مغایر با منافع اسپانیا دانست (۲۵). دولت اسپانیا، بر اجرای اصول مهم حقوق محیط زیست یعنی حسن همجواری، همکاری و اصل اطلاع رسانی به عنوان مولفه های اصل بازدارندگی تاکید داشت. در این پرونده، علاوه بر این که دیوان به صورت ضمنی، اصل استفاده غیرزیانبار از سرزمین را مطرح نمود، صلاحیت انحصاری دولت در فعالیتهای سرزمینی، را محدود به رعایت حقوق دیگر دولتها دانست و به طور مستقیم، تئوری "هارمون" در حاکمیت مطلق بر آبراه بین المللی جاری در قلمرو سرزمینی را نفی کرد^۱ (۲۶). از دیگر مصادیق رویه قضایی در اجرای اصل بازدارندگی، قضیه اختلاف آرژانتین و اروگوئه در نقض اساسنامه رودخانه اروگوئه است که طی آن، آرژانتین به دلیل اقدام اروگوئه در صدور دو مجوز برای احداث کارخانه کاغذ بر رودخانه اروگوئه و عدم توجه به تاثیر آن بر آلودگی رودخانه و کیفیت آب مناطق متاثر از آن، علیه اروگوئه در دیوان بین المللی دادگستری اقامه دعوا نمود (۲۷). آرژانتین، اروگوئه را ناقض اصول احتیاطی، استفاده غیرزیانبار از سرزمین و ارزیابی مستمر آثار زیست محیطی، که هر سه از ارکان اجرای اصل بازدارندگی هستند، میدانست. در این پرونده، دیوان، اصل ارزیابی مستمر آثار زیست محیطی را در خصوص انتشار فرامرزی آلودگی بر انسان، اموال و محیط زیست و همچنین اصل بازدارندگی را به عنوان تعهدات عرفی شناسایی و طرفین را ملزم به رعایت و نظارت مستمر بر آن بوسیله تصویب و اجرای قوانین ملی دانست (۲۸).

۱- نظریه هارمون در حمایت از دولت بالادست آبراهه بین المللی است و مطابق آن، قسمتی از رودخانه بین المللی که در سرزمین هر کشور جریان دارد جزو آبهای داخلی آن کشور محسوب میشود و آن کشور میتواند از آن به هر صورت که ضروری میدانند و بدون در نظر گرفتن پیامدهای آن، استفاده کند. این دکترین برخلاف عدالت و انصاف بوده و در رویه قضایی بین المللی در پرونده لانوکس، تریل اسملتر و کورفو رد شده است

کل، ایجاد یا اصلاح نمایند و تحقق آن، ضمانت مناسب برای صیانت از محیط زیست زنده و غیرزنده برای ادامه حیات بشری و سلامت نسل انسان است.

اتخاذ کنند تا اعمال مجازات یا اقدامات کیفری و اداری علیه اشخاص حقوقی که از جانب آنها جرایم مندرج در مواد ۳ و ۲ توسط ارکان، اعضاء یا نمایندگان آنها ارتکاب یافته است، امکان پذیر گردد" (۳۵).

References

1. Poorhashemi, S. A. Arghand, B. 2013. International Environmental Law, Dadgostar Publication, Tehran, 186p.
2. Arashpour, R. 2013, International Responsibility for Breach of Environmental Obligations, Tehran, javdaneh Publications, 3-10p.
3. Draft principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities, 2006, Principle.2.
4. Wallas, M. M. 2002, Intenational Law, Translated by Zamani S. Gh. Share Danesh Publication, Tehran, 275&276p. (In persian)
5. Kurukulasuriya, L. Robinson, N. A. 2011. Foundations of International Environmental Law, Mizan Publication, Tehran, 155p. (In persian)
6. Trouwborst, A. 2009. Prevention, Precaution, Logic and Law: The Relationship between the Precautionary Principle and the Preventative Principle in International Law and Associated Questions, 105p.
7. Valverde Soto, M. 1996. General Principles of International Environmental Law, ILSA: Journal of International Comparative Law.
8. Poorhashemi, S. A. Zareh, A. 2015. Investigating the Implementation of the Precautionary Principle in International Environmental Law, Encyclopedia of Law and Politics, 121p.
9. United Nations Conference on Environment and Development Declaration - Rio, 1992.

نتیجه گیری

علی رغم نبود معیار واحد و قطعی در تعریف اصل بازدارندگی، به اصول مرتبط با آن در اسناد زیست محیطی و قضایای مختلف مطروحه نزد مراجع قضایی بین المللی، پرداخته شده است. تعهدات عام و موافقتنامه های الزام آور بین المللی زیست محیطی، الزامات حقوقی متعددی را در موضوعات: پیشگیری، احتیاطی، همکاری، ارزیابی آثار محیط زیست و... که در برآیند کلی، منجر به تحقق اصل بازدارندگی میشوند، مقرر کرده اند. از سوی دیگر مراجع قضایی بین المللی که نقش اساسی در تثبیت قواعد حقوقی دارند، در قضایای مختلف زیست محیطی نظیر: تریل اسملتر (۱۹۴۱)، کارخانه خمیر کاغذ (۲۰۰۶) و علف کش های هوایی (۲۰۰۸) به اصول مرتبط با اصل بازدارندگی پرداخته و علاوه بر شناسایی این اصل در قالب یک تعهد عام در حقوق بین الملل محیط زیست، بر اهمیت بنیادین آن به عنوان تعهدی عام الشمول در صیانت از محیط زیست و اجزای آن در راستای سلامت و حیات نسل فعلی و نسل های آینده بشری تاکید نموده اند. براین اساس، جدای از تثبیت مسئولیت مدنی آلوده کننده در حقوق بین الملل محیط زیست، تمایل زیادی در تابعین حقوق بین الملل و اسناد منطقه ای و بین المللی، بر اجرای مجازاتهای کیفری علیه آلوده کنندگان محیط زیست در نظام حقوق ملی و بین المللی، جهت ضمانت اجرای اصول معطوف به اجرای اصل بازدارندگی و جلوگیری از تخریب محیط زیست، مشاهده میشود. با این حال، دولتها می بایست ضمن التزام به تعهدات بین المللی در حوزه های زیست محیطی و مسئولیت مدنی و کیفری در قبال نقض آن تعهدات، ساختار قانونی لازم در حقوق داخلی، برای تحقق و اجرای اصل بازدارندگی و اصول مرتبط با آن را با در نظر گرفتن سه ویژگی: منطق پیش بینی، محتوای احتیاطی و محدوده وسیع اثرگذاری برای حفاظت از محیط زیست در مفهوم کلی و به عنوان یک

22. Wallace, M. M. Ibid, 268p.
23. Vosoughi Fred, B. 2013, The Spraying case (Ecuador vs. Colombia) 21st Century Trailsmelter, International Law Journal, year of 29, No. 47, 140p.
24. Kurukulasuriya, L. Robinson, N. A. Ibid, 256p.
25. Kurukulasuriya, L. Robinson, N. A. Ibid, 163p.
26. Kurukulasuriya, L. Robinson, N. A. Ibid, 163&164
27. Ziai Bigdeli, M. R. 2014, Public International Law, Tehran, Ganjedanesh Publicarions, 61&82p.
28. Azizi, S. Mousavi, S. M, Ibid, 592p.
29. Mohsenzadeh, A. 2009, Environmental Law Theories and Procedures, Khorsandi Publications, 139p.
30. Rees, H. 2006, Can criminal law protect the environment? In: South, Nigel and Beirne, Piers (edns), Green Criminology. London Ashgate Publications, 409-427p.
31. Emery, A. Watson, M. 2004, Organizations and Environmental Crime: Legal and Economic Perspectives. Managerial Auditing Journal 19, 741-759p.
32. Mohamadalkhani, N. 2017, Explain the Concepts of Crime against the Environment, 205&206p.
33. Collantes, P. J. L. 2001, The Convention on the Protection of the: Environment through Criminal Law: legislative obligations for States available.
34. Faure, G. Visser, M. 2003, Law and Economics of Environmental Crime: a Survey.
35. Faure, G. Visser, M. Ibid.
10. Jalali, M. 2009. Establishment of the International Environmental Court and its problems, Law Quarterly, Vol. 39, No. 1, 67p.
11. Schabas, W. A. 2005. International Criminal Court, Jongal Publications, 222p. (In Persian)
12. Kurukulasuriya, L. Robinson, N. A. Ibid, 100 p.
13. Wallace, M. M. 2002, Intenational Law, Translated by Zamani S. Gh. Share Danesh Publication, Tehran, 269p. (In Persian)
14. Poorhashemi, S. A. Zarei, S. 2013. Investigating the Principle of Cooperation in International Environmental Law, Quarterly of Public Law Research, Fifteenth Year, No. 3, 62-85p
15. Dabiri, F. Poorhashemi, S. A. 2009. Investigating the principles and Concepts of International Environmental Law with a View to Sustainable Development, Journal of Environmental Science and Technology, Vol. 11, No. 3, 215 & 216p.
16. Wallace, M. M. Ibid, 273&274p.
17. Poorhashemi, S. A. Zareh, A. Ibid, 119p.
18. United Nations Conference on Environment and Development Declaration - Rio, 1992, Principle: 19
19. Azizi, S. Mousavi, S. M. 2016, Gabchikov-Nagimarus Case: The Role of the International Court of Justice in Highlighting the Sustainable Development Concept, International Law Journal, No. 55, 119 & 120p.
20. Kurukulasuriya, L. Robinson, N. A. Ibid, 119 & 120.
21. Kurukulasuriya, L. Robinson, N. A. Ibid, 162 & 163.